

Samhällsvetenskap ur ett normkritiskt perspektiv

En granskning av ett urval från utbildningsmaterialet på samhällsvetarprogrammet på Uppsala universitet

En rapport i Litteraturgranskningen

Uppsala studentkår

Samhällsvetenskap ur ett normkritiskt perspektiv

En granskning av ett urval från utbildningsmaterialet på
samhällsvetarprogrammet på Uppsala universitet

Publiceringsdatum 2016-05-18

Diarienummer 61:15/16

ISBN 978-91-982848-3-6

**Rapporten är utgiven som en del av Uppsala studentkärs projekt
Litteraturgranskningen**

Granskningen är genomförd och rapporten skriven av Magda Bertz
Wägström och Elsa Österlund.

Projektledare: Paul Bengtsson. Layout: Marjo Palokangas.

Korrektur: Paul Bengtsson och Martin Holmer.

Litteraturgranskningen

Den här rapporten är en del av Litteraturgranskningen, ett projekt som syftar till att utifrån normkritiska frågeställningar granska kurslitteratur som används på Uppsala universitet. Projektet tar tillvara på det engagemang som finns bland Uppsalas studenter genom att ge verktyg och stöd till de som vill granska sin egen litteratur. Granskningen sker med enhetliga metoder och frågeställningar som ger ett resultat i form av rapporter som är jämförbara över institutionsgränserna. Metoden är flexibelt utformad för att vara anpassningsbar till olika ämnesområden.

Granskningen samordnas av Uppsala studentkårs jämlikhetsansvarig och utförs av arbetsgrupper av studenter. De färdiga granskningarna sammanställs i rapporter som tillgängliggörs på Uppsala studentkårs hemsida och i tryckt form. Rapporterna kan sedan fungera som underlag för en normkritisk diskussion av undervisningen och urval av kurslitteratur. Granskningen är ett kontinuerligt projekt och den långsiktiga ambitionen är att all litteratur på Uppsala universitet ska granskas.

För mer information och för att ta del av frågeställningar och metodmaterial, gå in på:

uppsalastudentkar.se/litteraturgranskningen

Tack

Litteraturgranskningen är helt beroende av ideellt studentengagemang för genomförande av granskningsarbetet och sammanställande av resultatet. För arbetet med denna rapport vill Uppsala studentkår därför rikta ett särskilt tack till följande studenter vid Uppsala universitet:

Magda Bertz Wågström
Elsa Österlund

Ett stort tack riktas även till Fanny Pérez Aronsson för hjälp med att bearbeta materialet.

Innehåll

1. Inledning	6.
1.1 Bakgrund	6.
1.2 Frågeställningar och metod	6.
1.3 Granskat material	6.
1.4 Översikt.....	6.
2. Resultat	8.
2.1 Vilken könsidentitet har författarna?	8.
2.2 Vilken könsidentitet har de personer som det hänvisas till i boken?	8.
2.3 Vilken nationalitet har de personer som författarna refererar till?	9.
2.4 Hur beskrivs män och kvinnor, manligt/kvinnligt??	9.
2.5 Hur beskrivs hetero-, homo- och bisexualitet?	12.
2.6 Hur beskrivs olika former av funktionalitet?	13.
2.7 Hur beskrivs olika länder och kulturer?	13.
3. Kontrollfrågor	16.
3.1 Vad är syftet med boken i undervisningen och vilka uppgifter ligger boken till grund för?	16.
3.2 Är institutionen medveten om och problematiserande kring bokens innehåll?	16.
3.3 Hur beskrivs män och kvinnor, manligt/kvinnligt?.....	16.
4. Källförteckning	17.

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Samhällsvetarprogrammet inleds på Uppsala universitet med en första obligatorisk kurs som heter samhällsvetenskaplig grundkurs. Den första delkursen inom grundkursen är vetenskapsteori, och där introduceras studenterna till ett samhällsvetenskapligt arbetssätt genom två böcker varav vi har valt att granska den ena eftersom vi reagerade på de normativa exempel som togs upp i boken. Vi anser att exemplen bidrar till att upprätthålla stereotyper kring kön, sexualitet och kultur och hoppas att granskningen kan vara ett underlag för en normkritisk diskussion om utbildningens innehåll. Boken används även inom utbildningar på institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningstudier, och i kurser vid sociologiska institutionen på Uppsala universitet.

1.2 Frågeställningar och metod

Granskningen har utgått ifrån Litteraturgranskningens tio frågeställningar, med viss anpassning till det material vi har valt att granska. Frågeställningarna om sexualitet och funktionalitet var mindre relevanta än andra eftersom de berör faktorer som behandlas mycket lite i den granskade litteraturen.

1.3 Granskat material

Boken som har granskats är:

Gilje, Nils, Harald Grimen, och Sten Andersson. 2007. *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. 3. uppl. ed. Göteborg: Daidalos.

1.4 Översikt

9 av 134 personer som refereras till har kvinnligt kodade namn. I vissa delar av boken används "han" som neutralt pronomen, i andra delar

används “han/hon”. “Hon” används aldrig som neutralt pronomen. Undantaget är då författarna vill beskriva något allmänmänskligt, då används pronomenet hon (se vårt kapitel 2.2).

Personerna som refereras till är från länder i central- och västeuropa och USA, inga andra delar av världen är representerade (se kapitel 2.3).

I kapitel 2.4 visar vi att boken har en binär syn på kön, vilket osynliggör personer med icke-binära könsidentiteter. Kvinnor beskrivs, med bara två undantag, alltid i förhållande till män och som bundna till den privata sfären. I de fall då kvinnor förekommer i pedagogiska exempel framställs de enligt könsstereotypa normer kopplat till kvinnlighet, till exempel beskrivs de som känslomässiga och icke-rationella. Män tillskrivs fler varierade egenskaper, oftast stereotypt manliga. Män agerar både i den privata och den offentliga sfären. Män beskrivs ha relationer till kvinnor men också till andra män, till exempel när männen köpslår med varandra.

Alla sexuella relationer som beskrivs i boken är heterosexuella. Vid ett tillfälle nämns homosexualitet, och då som något avvikande (se kapitel 2.5).

Begreppet “förståndshandikappad” förekommer okommenterat. I övrigt nämns inte olika former av funktionalitet (se kapitel 2.6).

Boken utgår ofta från ett etnocentriskt perspektiv, vilket vi visar i kapitel 2.7, där tillståndet i västvärlden ses som normen. Andra kulturer framstår som främmande och tas endast upp i exempel för att peka på stora skillnader, vilket skapar “den andra” kulturen i relation till “vår” kultur. Ord som “främmande” och “primitiva” varken förklaras eller problematiseras. Trots att författarna i övrigt inte tycks lägga någon värdering i de kulturer de beskriver så görs en åtskillnad mellan “vi” och “dom”.

Många av de exempel som används är markant stereotypa. Vi menar att de exempel som vi diskuterar i rapporten inte är nödvändiga för att illustrera författarnas pedagogiska poänger, och att det hade kunnat tydliggöras på mindre stereotypa och normerande sätt.

2. Resultat

2.1. Vilken könsidentitet har författarna?

Författarna till boken är Nils Gilje och Harald Grimen. De har manligt kodade namn. På baksidan av boken finns bilder på författarna, och deras utseenden är normativt manliga.

2.2 Vilken könsidentitet har de personer som hänvisas till i boken?

Av 134 teoretiker som på olika sätt refereras till i boken har nio kvinnligt kodade namn, varav fem är ensamma författare och fyra är medförfattare, eller medverkar i en antologi, tillsammans med personer med manligt kodade namn. I förordet riktar författarna tack till sex personer, som alla har manligt kodade namn.

När författarna väljer att använda sig av ett av de binära könen i hypotetiska exempel könas dessa personer som män. Exempel på detta finns på sidan 212: *“Forskaren stöter då på ett mycket allmänt problem: Vilka typer av faktorer bör han utgå ifrån när han ska förklara sociala fenomen?”* Detta sker totalt 57 gånger i boken.

Författarna väljer oftare i första halvan av boken att inte köna hypotetiska exempelpersoner, eller använda sig av “han eller hon”. I bokens andra halva används uteslutande “han”. Pronomenet “han” används i meningar där “han eller hon” annars hade behövt användas två gånger, vilket författarna möjligtvis vill undvika för att meningarna inte ska bli onödigt komplicerade. Att då välja bort ”hon” och inte ”han” förmedlar en bild av det manliga pronomenet som mer

neutralt och naturligt, medan det kvinnliga ses som avvikande. ”Han” kan användas för att beskriva alla personer, medan ”hon” endast kan användas för att beskriva kvinnor. ”Människan” får dock också hon som pronomen. Detta sker vid två tillfällen, till exempel på sidan 247: *”När människan handlar så kommer hon i stort sett handla så att hon försöker uppnå största möjliga förväntade nytta av sina handlingar”*. Här vill författarna beskriva något som är allmänmänskligt.

2.3 Vilken nationalitet har de personer som författarna refererar till?

En övervägande del av teoretikerna som refereras till i boken är från USA, medan övriga är från framförallt Norge och Storbritannien. I övrigt förekommer endast personer från Central- och Västeuropa. Detta innebär att inga teoretiker från Afrika, Oceanien, Sydamerika eller Asien är representerade i referenslistan.

2.4. Hur beskrivs män och kvinnor, manligt/kvinnligt?

Boken utgår från en binär syn på kön, och transpersoner nämns inte i boken.

I de vardagliga exempel som nämns i boken representeras kvinnor uteslutande som fruar, mödrar, hustrur, gravida, våldtagna, arbetslösa, förälskade, känslomässiga och som handelsvaror. Detta visar på en traditionell beskrivning av kvinnor bundna till hemmet och den privata sfären, som känslomässigt styrda och icke-rationella. Genom hela boken beskrivs kvinnor i exemplen i relation till män; de är någons hustru, offer för våldtäkt eller förälskade i män. Kvinnor beskrivs aldrig i relation till andra kvinnor. Det sker bara två gånger att en kvinna inte framställs i relation till en man, och det är när hon är arbetslös (sidan 66): *”Kjell Hansson är arbetslös, Stina Pettersson är arbetslös, Sven Svensson har inte betalt räntor och amorteringar på sitt hus i år.”* Det sker också när hon handlar målinriktat utifrån känslor (sidan 149): *”Om*

Marianne medvetet uppsöker vissa sociala situationer för att hon upplever dem som en känslomässig befrielse så handlar hon målinriktat.”

I de exempel där män beskrivs är de lika ofta som kvinnorna en del av ett heterosexuellt äktenskap eller förhållande, men aldrig som pappor. Mäns relationer till kvinnor beskrivs som både sexuella och sociala medan mäns relationer till andra män endast är sociala. De associeras ofta med pengar på olika vis, som investerare, karriärister, markägare, personer som tar ut pengar på banken och byter och säljer saker i syfte att tjäna pengar. Män agerar både i den privata och den offentliga sfären. Vidare representeras de som arbetslösa och lata, men också som rationella och överrepresenterade inom forskning. Andra egenskaper som appliceras på män är hjältemod, hämndlystenhet, och de beskrivs också som mördare, människohandlare och våldtäktsmän. Män tillskrivs fler varierade egenskaper än kvinnor i exemplen som tas upp i boken, men många egenskaper är stereotypt manliga.

På sidan 250 beskrivs kvinnor såhär: *“...Kan han äta sig att hämta fruar till dem [ungkarlar ute på landet] från Polen. Kanske han differentierar priserna så att unga välutbildade kvinnor kostar mer än äldre kvinnor med dålig utbildning”.*

Författarna poängterar att exemplet är “moraliskt suspekt”. Syftet med citatet är att förklara hur värdenormer skapas och förändras när två nytto-maximerande personer bestämmer sig för att byta saker som tidigare inte kunde bytas. Exemplet förefaller omotiverat eftersom den pedagogiska poängen med citatet hade kunnat göras utan att skapa en stereotyp och nedvärderande bild av kvinnor från östeuropa. I exemplet värderas kvinnorna olika beroende av ålder och utbildning, de kvinnor som är unga och välutbildade ses som mer värda än äldre kvinnor som har en “dålig utbildning”. Detta är ett exempel på objektivering av kvinnor då de bedöms som handelsvaror, och priset är beroende av ålder och socioekonomisk status. Exemplet stereotypiserar också män från landsbygden, och framställer dem som personer som köper sex av kvinnor från östeuropa.

På sidan 156 beskrivs Karin på detta vis: *“Karin är dödsförälskad i Per och försöker få kontakt med honom. En metod som hon använder sig av är att skaffa sig en överblick över var Per brukar bege sig när han går ut för att ta sig en drink. /.../ Per är emellertid inte intresserad och tycker efter hand att Karin är ganska påfrestande. /.../ Efter ett tag bestämmer han sig för att sluta gå på sina älsklingspubar för att undvika henne.”*

Syftet med exemplet är att författarna vill visa på vad som kan ske när människor handlar utifrån förutsägelser om det egna beteendet. Det som sker i exemplet är att eftersom Per vet att Karin kommer att befinna sig på hans älsklingspubar så förändrar han sitt beteende och slutar gå dit. Författarna skriver att Karin inte kan klandras för sättet hon har kartlagt Pers rörelsemönster på, men däremot för att hon borde ha märkt att Per inte var intresserad av henne. Karin beskrivs som känslostyrd och påfrestande medan Per beskrivs som rationell. Exemplet är omotiverat och poängen hade kunnat illustreras med ett annat, mindre stereotyp exempel.

En för boken extrem representation av maskulinitet finns på sidan 138: *“Vi ser att Kristian håller ett fotografi av Merete framför sig. Vi vet att han länge haft ett förhållande med henne /.../ Plötsligt tar han fram en synål och sticker genom Meretes ögon. Så tar han fram en cigarettändare och bränner upp fotot så att bara askan återstår. Efteråt ser han mycket nöjd ut. /.../ Han vill förgöra Merete för att hon lämnat honom och han tror att han kan göra det mer effektivt med magi än genom att göra livet surt för henne på andra sätt.”*

Här beskrivs Kristian som en hatisk, våldsam och hämndlysten person. Författarna använder citatet för att förklara begreppet ändamålsförklaringar, det vill säga hur individer med hjälp av olika medel handlar för att uppnå ett mål. Författarna beskriver exemplet som “märkligt” men menar att det krävs ett märkligt exempel för att förklara fenomenet. Läsaren får ingen förklaring till varför detta är ett märkligt exempel eller varför ett sådant behövs. Även detta exempel är omotiverat och poängen hade kunnat illustreras med ett annat,

mindre stereotyp exempel, som inte grafiskt beskriver mäns våld mot kvinnor i nära relationer.

På sidan 245 beskrivs Ola och hans tankar kring investering såhär: *“Ola har 10 000 kronor och vill investera dem i aktier. Han vill ha största möjliga avkastning på sin investering under loppet av tre år. Efter att ha studerat aktiemarknaden kommer han fram till att valet står mellan två olika alternativ.”*

Här ses Ola som en person som har god kännedom om ekonomi. Han framstår som en nyttomaximerande person som gör rationella, väl genomtänkta val genom att väga alternativ mot varandra. Liknande exempel då män associeras med ekonomi och ägande återkommer ständigt i boken, vilket skapar en stereotyp bild av män och manlighet. Kvinnor förekommer ej i liknande situationer.

2.5 Hur beskrivs hetero-, homo- och bisexualitet?

Ett avsnitt i bokens sista kapitel handlar om forskningsetik och tar upp forskning om homosexualitet. På sidan 294 kan vi läsa att *“Humphreys resultat visar att homosexuella vanligtvis för ett konventionellt liv, att många är gifta och har barn och att de inte utgör någon samhällsfara”*.

Poängen som Gilje och Grimen vill understryka är att forskningsresultat som Humphreys kan vara fruktbara trots att forskningen är “etiskt problematisk”, eftersom Humphreys forskning i praktiken kunde användas i arbetet för att legalisera homosexualitet. Exemplet behöver i sig inte uppfattas som värderande eftersom författarna problematiserar forskningen. Däremot är det anmärkningsvärt eftersom att det är enda gången i hela boken homosexualitet nämns, och då som något avvikande.

Som vi har visat (se kapitel 2.4) så beskrivs kvinnor nästan alltid i relation till män, vilket implicit konstruerar heterosexuella relationer men aldrig andra typer av sexuella relationer; heterosexualitet förutsätts

medan andra sexualiteter utesluts. Detta är en signifikant tystnad och ett tydligt uttryck för heteronormen.¹

Inga andra sexualiteter än heterosexualitet och homosexualitet beskrivs.

2.6 Hur beskrivs olika former av funktionalitet?

I boken används “förståndshandikappad” på sidan 293, men det varken diskuteras eller problematiseras: *“Barn och förståndshandikappade får beller inte användas som försökspersoner”*. Begreppet “förståndshandikappad” används inte längre och anses nedvärderande.² I övrigt nämns inte olika former av funktionalitet.

2.7 Hur beskrivs olika länder och kulturer?

Författarna diskuterar begreppet etnocentrism³ och rationalitet, och de menar att om en utgår från att sina egna uppfattningar av vad som är rationellt gäller överallt så är ens världsbild naiv och etnocentrisk. Trots det utgår de hypotetiska exempel som finns i boken ofta ifrån ett västerländskt perspektiv, där författarna väljer att förklara vetenskapsfilosofiska problem genom “främmande” och “primitiva” samhällen utan att förklara vad de menar med dessa begrepp. Detta sker på sidan 45: *“Altruistiska självmord förekommer i så kallade ‘primitiva’ eller förmoderna samhällen.”* och på sidan 228: *“För att kunna förklara det för en person från ett främmande samhälle måste vi samtidigt förklara hur banker fungerar”*.

1 Heteronormativitet kan beskrivas som uppfattningen att kvinnor och män utgör två binära köns-kategorier som kompletterar och åtrår varandra, att denna uppdelning är medfödd hos människor och att personer som bryter normen bryter mot en naturenlig ordning.

2 Se Socialstyrelsen, hämtad 2016-05-03 https://www.socialstyrelsen.se/fragorochsvar/funktionsnedsattningochfunktio#anchor_2

3 Ethnocentrism innebär att beskriva andra kulturer med hjälp av den egna kulturens värderingar; ofta så att de andra kulturerna framstår som underlägsna. (Gemzöe 2005, 151)

Citatet på sidan 45 förekommer i en förklaring av sociologen Émile Durkheims teori om självmord. Författarna sätter ordet "primitiva" inom citationstecken och vi tolkar det som att de vill distansera sig från begreppet eftersom det är Durkheim som använder det. Läsaren får aldrig någon förklaring till varför begreppet är inom citationstecken. I citatet på sidan 228 sätts inte ordet "främmande" inom citationstecken. Att använda sig av dessa begrepp implicerar att det finns ett "närliggande" samhälle som existerar i ett motsatsförhållande till ett "främmande" samhälle, och att det finns ett "avancerat" samhälle som på samma vis existerar i ett motsatsförhållande till ett "primitivt" samhälle. Författarna lägger i övrigt inte någon värdering i de samhällen de beskriver, men det blir problematiskt så till vida att det görs en stor åtskillnad mellan olika samhällen och "vi" beskrivs som västvärlden och "dom" görs till "det andra", någonting främmande.

På sidan 266 citeras Max Weber såhär: *"För det är och förblir en sanning, att när man genomfört en metodologiskt korrekt bevisföring på samhällsvetenskapernas område, måste även en kines erkänna den"*.

Citatet finns med för att visa att Weber menar att det är en självklarhet att kunna ställa krav på giltighet inom vetenskap. Citatet är uppenbart rasistiskt eftersom det implicerar att människor med kinesisk härkomst skulle ha svårare att tänka vetenskapligt. Det här är ett exempel på andrafiering och konstruerar ett generellt "man" som står i en motsatsrelation till kinesen som blir ett undantag, ett "även". Citatet går förbi helt okommenterat av författarna.

Det förekommer att författarna använder nedsättande och rasistiska ord för den amerikanska ursprungsbefolkningen, och även n-ordet, utan att kommentera dem. Vi väljer i denna rapport att inte föra vidare det rasistiska språkbruk som förekommer i boken, men för att illustrera vår poäng väljer vi att återge citaten korrekt⁴. Dessa ord

4 Vi har här valt att följa samma resonemang som i rapporten *Afrofobi*, utgiven av Mångkulturellt centrum, s 23

förekommer på sidan 45: *“Det är också många självmord bland gamla och sjuka män i indiankulturerna”*, och på sidan 256: *“En svensk rasist skulle kanske säga att germanerna är de som är mest värda, därefter anglosaxer, slaver, asiater och sist negrer”*.

Citatet på sidan 256 förekommer i ett kapitel med titeln “Rationalitet och kulturell variation; relativism”. Relativism innebär att det inte finns några “absoluta kulturoberoende normer för vad som ska räknas som en rationell handling”, och författarna vill visa varför det kan vara moraliskt och filosofiskt svårt att försvara relativism. Detta väljer de att belysa med ett exempel som visar att rasism ser olika ut i olika kulturer. Efter citatet för författarna en kritisk diskussion om rasism och säger att rasism är irrationellt eftersom det inte finns någon forskning som visar på några skillnader mellan olika etniciteter. I denna diskussion använder de ordet “ras” som har kritiserats för att inte vara ett vetenskapligt grundat ord, och har använts för att tillskriva biologiska skillnader mellan människor vilket har skapat maktrelationer mellan ett “vi” och “dom andra”.⁵ Författarna använder ordet utan att kommentera dess historiska innebörd. Dessutom utgår författarna från att en svensk person är lika med en person med germanskt utseende, vilket inte går att ta för givet.

5 Groglopo 2015, s 199

3. Kontrollfrågor

3.1 Vad är syftet med boken i undervisningen och vilka uppgifter ligger boken till grund för?

Boken ska ge en introduktion till vetenskapsteori och ligger till grund för seminarieuppgifter och en tentamen.

3.2 Är institutionen medveten om och problematiserande kring bokens innehåll?

Boken beskrivs som viktig av föreläsarna, vi blev rekommenderade att köpa den för att de menade att den kommer att vara behövlig under resten av vår utbildning som samhällsvetare. De problematiserar inte över huvud taget vilka den är skriven av, eller ur vilket perspektiv.

3.3 Är författaren/författarna medvetna om och problematiserande kring bokens innehåll?

I vissa fall problematiserar författarna exemplen som tas upp och de verkar vara medvetna om att många exempel de tar upp behöver försvaras, men i praktiken följs inte detta utan författarna säger många gånger emot sig själva och uttrycker sig både etnocentriskt och könsstereotyp.

4 Källförteckning

Gemzöe, Lena. 2002. *Feminism*. Stockholm: Bilda

Gilje, Nils, Harald Grimen, och Sten Andersson. 2007. *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. 3. uppl. ed. Göteborg: Daidalos

Groglopo, Adrián (red.) 2015. *Antirasistisk Ordbok*. Malmö: Notis

Mångkulturellt centrum. 2014. *Afrofobi. En kunskapsöversikt över afrosvenskars situation i dagens Sverige*. Mångkulturellt centrum 2014:1

Socialstyrelsen, https://www.socialstyrelsen.se/fragorochsvar/funktionsnedsattningochfunktio#anchor_2 Hämtad 2016-05-03